

A sváb temető, mint nemzetiségi emlékezeti tér

MARINKA MELINDA

A temető átalakuló képe

A környezeti tényezők alapvetően meghatározzák a temetkezési formákat és ezzel együtt a temetők képét, de a temetők arculatára a társadalmi környezet éppúgy rányomja bélyegét.¹ Amíg a sírfeliratok az egyéni életutakról árulkodhatnak, addig a temető képe az adott közösség életének alakulását vetíti elénk. Esetünkben a faragott sírkövek megjelenésének idejétől tekintünk a temető átalakuló képére német telepítésű lakóhelyeken. Az átalakulás folyamatát a 18–19. század idejétől viszonyítjuk, de egy-egy kiragadott példánkkal a 21. századi állapotokat tükrözzük.²

A témát feldolgozó szakirodalmakban a parasztság polgárosodásának kísérőjelenségeként értelmezik e folyamatot, amikor is a falusi temetőkben a fából készült sírjeleket fokozatosan felváltják a sírkövek.³

„Egy-egy temetőben különböző időben, különböző anyagokból készült sírjeleket látunk egymás mellett. A hagyományos formát igyekeznek új anyagból készíteni (pl. fejfát műkőből, betonból), az új formaváltozatokat pedig a hagyományosan használt anyagokból (pl. kőkeresztet, márványobeliszket utánoznak fából). Ezekben a

---

¹ Bartha 1992: 69.

² A szerző az MTA-DE Néprajzi Kutatócsoport tudományos munkatársa. A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

³ Példaként lásd Kunt 1980.

kísérletekben nemcsak anyag és forma mérkőzik egymással, hanem hagyomány és újítás, szegénység és tehetőség is.”⁴

Amíg a legtöbb esetben ezek elsősorban a gazdasági differenciáltságot vetítik elénk, így a vagyoni háttér alakulását, mint módosító tényezőt értelmezhetjük, amely a folyamatot beindíthatja, addig jól tudjuk, hogy több szempontból is összetett a kérdés. Tanulmányomban nemzetiségi oldalról közelítem meg a sírkövek megjelenésének kérdését. Az újítás igénye tehát nemcsak az anyagok elérhetősége és az új hatásmechanizmusoknak köszönhető áramlatok vonatkozásában alakulhat. Egy-egy településnek egyértelműen megváltozhat a falu-, és ezzel együtt a temetőképe a nagyobb létszámú nemzetiségek betelepítése esetén.

Példáink a német telepítések következtében jelzik tehát a temető átalakulásának folyamatát hangsúlyozva azt a tényt, hogy egyértelműen találunk olyan jeleket a térben – adott esetben a temetőben – amely a német betelepítéseknek köszönhetően mutatják az elénk táruló, átalakuló képet, és ezzel együtt utalnak az emlékezés formai lehetőségeinek fejlődésére. Olyan jeleket keresünk, amelyek a betelepítésből eredően adnak jelzéseket a német származásra utalva, de nem kizárólagosan abból a korból, hiszen tudjuk, hogy a 20. század nagy történelmi eseményei jelentős módosító faktort jelentettek a lokális közösségekben, egyaránt, hatást gyakorolva a közösségek társadalmi és biológiai környezetére.

Az általános kép bemutatásához ugyanakkor nemcsak a materiális térben való mozgást kell figyelembe venni, hanem a 20–21. században egyre inkább alkalmazott online közösségi aktivitási tereket is. Ennek értelmében az online térben megfigyelt bejegyzések segítségével veszem számba a magyarországi német települések kapcsán kiragadott temetőpéldákat. Az alföldi példa ismertetésénél egy 2013-ban Fegyverneken dokumentált halottak napi gyűjtőút részleteiből szemezgetek, az északkelet-magyar-

---

⁴ Kunt 1980: 56.

országi esetpélda vonatkozásban pedig Gávavencsellő vencsellői településrész temetőjét mutatom be.

A „temetőblogok” képe és emlékképe

A német betelepítést megért falvak közül több olyanval találkozzunk az online térben, amely kapcsán blogbejegyzésen keresztül ismerhetjük meg a sváb/német temető egy adott időmetszetben kimerevített képét. Ezeket egyszerűen „temetőblogok” néven szerepeltetem, jelentőségük a kutatás szempontjából azért kiemelendő, mert megerősíteni tudják az általunk bemutatott temetők arculatmódosulásának ismérveit.

Az itt felsorakoztatott blogok bejegyzései szinte rendre felvetik az *elbaggott temetők – gondozott/gondozatlan* sírok problémakörét, mintegy narratív kifejezőiként, szinonimaszerűen alkalmazva a temető átalakulására, ezzel együtt a már egyéb kontextusban is megjelenő nemzetiségi lét eltűnésétől való félelem konnotációjában. Ugyanakkor az emlékezeti térként való értelmezés is megjelenik, illetve a megőrzés iránti igény vagy a nem megőrződés sajnálata. Adott esetben a temető felszámolásának tényét, esetlegesen a már nem működő temető funkcióértelmezésének kérdését az örökségesítés és az emlékéllátás kontextusában is nézzük. Úgy is vizsgálhatjuk, hogy a kialakított/átalakult tér a „történeti folytonosság általi legitimációt”⁵ megadja-e vagy új kihívások elé állítja a nemzetiségi öntudatát erősíteni kívánó közösségeket?

*Bonyhádvarasd*⁶ és más sváb temetők sorsát mutatja be a *Régmúlt. Elbi blogja*. A blogon látható 2003-as és a közelmúltban készült fotók bejegyzése is, amely a változást, az átalakulást egyértelműen kifejezi. Bemutatásra kerül egy 1764-ből származó kereszt,

⁵ Erről lásd Keményfi 2003: 25.

⁶ Varasd 1729–1733 között népesül be telepésekkel Mercy gróf közbenjárásával. Patton 1995: 82.

amely alatt a ritkaság jelző olvasható. A blogíró nyomon követi az egyéb szakrális kismelékek, kőkeresztek, kápolnák, helyreállításait és példát látunk a megőrzés módjára is a temető új sírjeleinek a régire utaló formavilágában. A vaskúti⁷ és a nemesnádudvari⁸ megőrzési technikákkal kapcsolatban példaértékűnek véli azt a megoldást, hogy nem rekonstruálják a temető képét, hanem összegyűjtik a sírköveket és azokat egy területen kiállítva mutatják be.⁹ A vaskúti blogra át is irányít az oldal, ahol az emlékhelyé alakulás példáját mutatják be: „*Az elhagyott régi sírkövekből 2010-ben lett meg ez az emlékhely. Dícséretes példa.*”¹⁰ A bonyhádvarasdi blogról elérhető nemesnádudvari fotó a sírkövek összegyűjtésének és kiállításának példáját szintén hozza.¹¹ A sírjelek alakja szembeütően a vencesellőire hasonlít. A vaskúti oldal egy képpel ellátott sírkövet is kiemel, utalva az adott kor bajuszviseletére.¹² Egy másik online felületen is ismertetik a bonyhádvarasdi temetőt, elsősorban a sírjeleken elhelyezett képekre fókuszálva: „*Egy sváb temető arcokkal*” címmel.¹³ A fotókkal ellátott sírjelek szintén ismérvei a vencesellői temetőnek is, nem mondhatjuk, hogy nemzetiségi alapon kizárólagos jegyek, de igen gyakori a német származásuaknál.

---

⁷ Vaskút német betelepítése 1756 és 1800 között zajlott. Apró–Tóth (szerk.) 2010: 187.

⁸ Nemesnádudvar 1724-től népesül be német telepésekkel. Vö. Apró–Tóth (szerk.) 2010: 186.

⁹ <http://regmult.blogspot.com/2017/07/bonyhadvarasd-warasch-es-svab-temetok.html> (Letöltés dátuma: 2019. 11. 11.)

¹⁰ regmult.blogspot.com/2016/02/vaskut-waschkut.html

¹¹ <https://4.bp.blogspot.com/EAQS3tXLI1U/V30Mw7ljtYI/AAAAAAAAcWM/YzW7017RI0oMG9rjqdy9f912OVXZHfxeQC-LcB/s640/nadudvar03.jpg> (Letöltés dátuma: 2019. 11. 11.)

¹² <http://regmult.blogspot.com/2016/02/vaskut-waschkut.html> (Letöltés dátuma: 2019. 11. 11.)

¹³ <https://apponyikiskastely.hu/egy-svab-temeto-arcokkal/> (Letöltés dátuma: 2019. 11. 11.)

Nagykovácsi¹⁴ blogján olvasható a „*A svábok könnye. A nagykovácsi temető sváb sírkertje, avagy egy megszakított történet kövekbe vésett emléke*” bejegyzés, amely 47 db fotóval illusztrálja a sváb sírkert állapotát. Itt egyértelműen megfogalmazódik a sváb örökség térbeli leképeződésének, mint az épített örökségnek a szerepköre.

„A sváb sírkert, (és csekély részben magyar sírkert) a helyi történelem, és azon belül a helyi építéstörténet egy különleges darabja: sírköveinek egyedisége és kialakítása által része Nagykovácsi épített örökségének is.”¹⁵

A példák tehát első körben már egyfajta kordokumentumok, hiszen a blogbejegyzések egy kimerevített idősíkból tárják elénk az épített örökség egy szeletét a településekről. A temetők ábrázolásának narratívájában megfogalmazódik a megmentés szándéka, az épített örökség védelmének igénye.

A fegyverneki temető

A fegyverneki példa a működő temető jelzéseit a lakóövezet szempontjából mutatja be. A példa utal a lakóhely szerinti temetkezés, és ezzel együtt a lokális kötődés kifejeződésére a temetkezési hely megválasztásában. Mindehhez fontos a németek telepítéstörténetének ismertetése, amely belső migráció eredménye.

„Fegyvernek, roppant pusztá, Heves vmegyében a Tisza bal partján, Török Sz.-Miklós és Bánhalma közt. Van 3095 lakosa, kik többnyire cselédek, pásztorok, haszonbérlők, de

---

¹⁴ Nagykovácsi településre az 18–19. század folyamán több alaklommal is történt német betelepítés. Lásd: Dr. Szabolcsi–B. Szatmári–Dr. Jablonkay 2001: 136–138. <http://nagykovacsi.hu/nagykovacsi-tortenete-fekvese> (Letöltés dátuma: 2019. 11. 11.)

¹⁵ https://zordidok.blog.hu/2019/02/22/a_svabok_konnye (Letöltés dátuma: 2019. 11. 11.)

1845-ben felső végén gr. Szapáry József svábokat telepített ide, kik telepítvényüket Annaházának nevezik, s az általuk művelt földeket szerződés mellett zálogban bírják. Ugyan ezen svábokból a puszta másik részén szinte telepedtek le Szapárfalva nevü telepítvényben, néhányan, de ezek szántó-föld nélkül telepedtek, s csupán kézimunkából élnek, pedig volt köztök igen számos mesterember is, kik itt nem élhetvén, elpusztultak... ”¹⁶

A csonkatornyi temető. Saját felvétel, Fegyvernek, 2013.

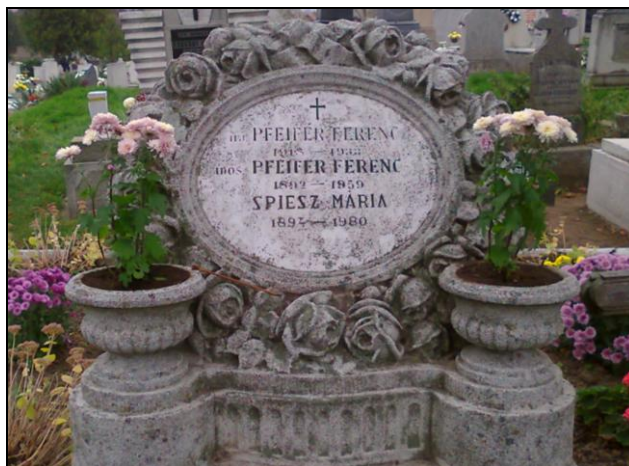
A telepések elmagyarosodása igen gyorsan ment végbe, az 1889. július 28-án megjelent Budapesti Hírlapban Hermann Ottó az alábbiakat írja a fegyverneki svábokról:

„Török-Szent-Miklóstól északra vitt az út Fegyvernek felé, melynek 'csonka tornya' tövében az egykoron sováb telepés ma már lobogós ingben, bő gatyában eresztí a kaszát a buzátlába s bajusz alól eregeti a hamisítatlan magyar szót; – egész valójában ma már annyira magyar, hogy az a ki a telep

---

¹⁶ Fényes 1851/II: 8.

*negyven éves történetét nem tudja, akár meg is ütközik azon, hogy nem egy tagbaszakadt ember 'Frigyik' vagy 'Fridik' keresztnévre hallgat.*¹⁷

Síremlék a csonkatornyi temetőben. Saját felvétel, Fegyvernek, 2013.

Fegyvernek temetője esetében tehát két külön település-résről kell említést tenni, ezzel együtt két temetőt is találunk. Amíg mind a településrészek, mind a temetők vonatkozásában a svábokhoz leginkább Annaháza és temetője köthető, nem mondhatjuk azt, hogy mindezek az idők folyamán kizárólagos hordozói maradtak a német telepítés emlékeinek, hiszen német nevűek sírköveit mindkettőben láthatunk.

A csonkatornyi temető, műemlékéről kapta a nevét, amely mint központi elem magasodik a sírhantok felé. A sírjelek sokféle formát öltenek, a faragott sírkövektől a műköből készült síremlékeken és obeliszkeken keresztül. A temetkezés helyének megválasztásával kapcsolatos érdeklődésem során kiderült, hogy a 20.

---

¹⁷ Herman 1889: 1.

század folyamán a lakóhely függvényében alakult és nem egyértelműen nemzetiségi vonalon.¹⁸

A Müller család sírboltja.
(Saját felvétel, Fegyvernek, 2013.)

Az „Annaház” temetőben már jóval többféle, a német nemzetiségre utaló sírjelet és építményt láthatunk. Alapvetően az Alföldön elterjed római katolikus temetői építmények szinte minden példáját követik.¹⁹ A sírgödör tekintetében a padmalyos kialakítás a megkérdezettek körében ismeretlen volt, az egyszerű függőleges falú sírgödör terjedt el.²⁰

A falusi, vidéki megrendelők hivatásos kőfaragókkal készíttetett sírjelei a nagy európai stílusáramlatok hazai adaptációit mutatják.²¹ Adott esetben viszont a német telepesek magukkal is hozhatták az igényt, hogy kőtáblát helyezzenek el sírjaikon, sírboltjaikon. Ezen utóbbi viszont a két temető

¹⁸ K. J-né elmondása alapján. Fegyvernek esetében a 20. század közepén még tapasztalható volt a nemzetiségi endogámia, ismert olyan eset, amikor az annaházi részen lakó sváb lányt nem adták hozzá a magyar nemzetiségű, szegényebb legényhez. L. S-né elmondása alapján.

¹⁹ Erről lásd: Novák 1995: 165–176.

²⁰ A sírok formai hagyományával kapcsolatban lásd: Keményfi 1995: 407.

²¹ Vö. Kunt 1980: 29.

tekintetében az Annaházinak sajátossága, az elmondás szerint a sváb, gazdagabb családoknak volt lehetősége ilyet emeltetni.

A vencesellői temető

A gávavencesellői példa az emlékezeti terek alakulása tekintetében azért érdekes, mivel itt aktív és már lezárt temetőrészekről is beszélhetünk. Előbbi a nemzetiségi emlékezeti tér bekapcsolásával újra és újra a gondozás fókuszába kerül. Adott esetben a településtörténeten keresztül megtudhatjuk, hogy miért csak a vencesellői temetővel foglalkozunk, holott a gávai településrész temetője is hordoz ma már a német betelepülésre utaló jegyeket a sírkövekre vésett nevek formájában. Vencesellőről többen Gávára költöztek a vegyes házasság egyre gyakoribbá válásával, így a temetkezési hely megválasztása esetében hasonló helyzet alakult ki, mint a fegyverneki két temető vonatkozásában.

Gávavencesellő az egykori Gáva és Új-Vencesellő²² települések egyesítésével jött létre. Német lakosait ezek közül Vencesellőre telepítették. Fényes Elek szerint

„Új-Vencesellő, magyar falu Szabolcs vmegyében, egyenes földön, A Tiszától mitegy óranegyedre, út. p. Tokaj. Határa 1442 hold és 600 □ öl. Ebből beltelek és szántóföld 790 h. 600 □ öl, kaszáló 412 h., legelő 60 h., erdő 60 hold. Fekete homok földé mindent megterem. 26 ½ urbéri telek és 32 zsellér szántó, 212 h. kaszáló, 60 h. legelő. Van itt egy tó is 120 hold területtel. Lajka 1438 r. kath., kik eredetileg németek voltak, de már most elmagyarosodtak, 34 g. kath., 6 zsidó. Ékesíti az uraság kastélya és 12 hold nagyságu szép kertje, s a kath. szentegyház. Bírja gr. Dessewffy Sámuel.”²³

---

²² Újvencesellő településhez tartozott még Ó-Vencesellő, de külön tanácsa volt Fényes Elek leírása szerint. Lásd: Fényes 1851/IV: 289.

²³ Fényes 1851/IV: 289–290.

A vencesellői svábok első betelepülői először Rakamazon kaptak szállást, majd csak később véglegesedett lakhelyük.²⁴ A két, rokonságát illetően is egymáshoz közeli település esetében előfordul, hogy párhuzamba állítva szólnak lakosaikról, így például Kálnay Rakamaz után Vencesellőről is ír:

„A szomszéd Vencesellőn, a gróf Dessewffyék útján, szintén megtelepült egy csapat sváb s a többi lakosságtól elzárkózva, talán még jobban megőrizte jellegét, mint a rakamaziak, ámbar újabb időben elsimul itt is a különbség. A rendszeretet, jámborság, családiasság itt is főerényök s ezt kimutatják örömben és fájdalomban, mezőn és templomban.”²⁵

Kálnay László leírása szerint a 19. század végén Rakamazon és Vencesellőn egy tömbben 1357 német lakos élt. Az elmagyarosodás vonatkozásában pedig ismerteti, hogy a svábok a többi nemzetiséghez képest „könnyebben magyarosodtak”, a legifjabb nemzedék ekkor már inkább magyarul tud, mint sem németül.²⁶

A templom alapkövét 1828-ban rakták le, berendezésével együtt csak 1834-ben készült el, ekkor szentelték fel Nagyboldogasszony tiszteletére.²⁷ Felekezeti megoszlását tekintve többféle adat áll rendelkezésünkre. Gottfreid Barna 1851–1910 közötti időszakra vonatkozóan kifejti tanulmányban, hogy a Fényes Elek: *Magyarország Geographiai szótára II.* kötetében megjelent adatok az újvencesellői római katolikusokat nézve tévesek lehetnek, így az általa közreadott táblázatban saját becsléseit használja. Eszerint Újvencesellőn 1851-ben 695, 1881-ben 827 római katolikus él.²⁸ A

---

²⁴ Lásd Perényi 2004: 24.

²⁵ Kálnay 1900: 170. <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0019/-13.html> (Letöltés dátuma: 2019. 11. 11.)

²⁶ Kálnay 1900: 158. <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0019/-12.html> (Letöltés dátuma: 2019. 11. 11.)

²⁷ Csisztu–Danku–Kenderné–Rusz 2014: 12.

²⁸ Gottfried 2000: 132.

felekezethez tartozó iskolák vonatkozásában kevés adatot talált, 1834 előtt már működött római katolikus iskola, és 1891-ben biztosan létezett két, a felekezethez tartozó oktatási intézmény Vencsellőn.²⁹

„Újonnan épült a templom, az iskola és a paplak. Átépítésre került a régi templom, amelyből kántorház, a régi kántorházból és az iskolából pedig cselédházakat alakítottak ki. Az építkezésekhez, ill. az átépítéshez a téglát a gróf égette. A templom székeit, ajtóit, az oltárképet, a nagyobb harangot (a másik kisebb már 1805 előtt meg volt) a földesúr szerezte be. A téglát és a faragott kövek szállítását az újvencsellőiiek végezték, rakamazi és gávai lakosok segítették őket ebben. A hívek az építőanyagok szállításán kívül az építési munkálatokban is részt vettek.”³⁰

A temető a falun kívül, annak nyugati része mellett helyezkedik el, a templomhoz viszonylag közel. Így a temető, mint az elhunyt hozzátartozó elkülönítésére szolgáló kegyeleti tér összekapcsolja az eltávozottakat az élők világával,³¹ és a templomhoz közeliként, azzal egységet alkotva jelzi a településrész szakrális terét.

A temető sírkövei már messziről szembetűnő megkülönböztető jegyek, a térségben különlegesnek mondhatók, a beszerzésükkel kapcsolatban az emlékezetből kevés információ derült ki, többen Sárospatakot említették, mint kiszolgáló települést, ugyanakkor Viga Gyula kőfaragó mesterekről szóló tanulmánya tanúsága szerint Vencsellőn is működött külön erdőbényei mester sírkőlerakata.

„Jassó István sírköveivel Tokaj-Hegyalját és Szabolcs vármegye tiszántúli részét látta el. Sírkőraktára volt Rakamazon, Vencsellőn és Abújszántón is.”³²

---

²⁹ Gottfried 2000: 132–133.

³⁰ Gottfried 2000: 128.

³¹ Vö. Telenkó 2005: 226.

³² Viga 1997: 473.

Egy-egy kőfaragó mester munkája az adott település egyéni kívánalmai szerint is alakulhatott, így a német betelepülők igényeihez mérten is, vagyis feltételezhetően ennek látjuk nyomait Vencsellőn.³³ Alapvetően a 18. században a sírkövek falvaink temetőiben nagy számmal előfordultak, ahogyan azt írja Balassa Iván, és jelzi azt is, hogy ott ahol megfelelő kő volt, és azt megmunkálni tudó mesteremberek éltek.³⁴

A vencsellői Ótemető emlékkövei

Vencsellői temetőrészek közül tanulmányomban a sváb betelepülés kulturális lenyomatait is magukon hordozó nagyobb temetőrészeket mutatom be, így az *Ótemető és a régi temető*³⁵ emlék- és sírköveit. Az Ótemetőben néhány sírkő, sírkereszt egy fészület őrzi az egykori ősök emlékét.

A fészületet 1844-ben állíttatták, a helyiek „*Svábkeresztként*” ismerik, és mint emlékkeresztet tartják számon, amelyet „*engesztelő áldozatul*” állíttattak elődeik.³⁶ A fészületen festett pléh Krisztus látható, amely az északkelet-magyarországi régióra jellemző módon előfordulhat, nemcsak görög katolikus többségű vidékeken.³⁷ A fészületen a német nyelvű felirat utal az ősökre és az emlékállító leszármazottakra, majd az utódokra, akik a kereszt felújítását végezték 1933-ban. A kereszttel kapcsolatban pedig a narratívákban is megfogalmazódott az elmagyarosodás kérdése:

---

³³ A nemzetiségek és a kőfaragó németek, esetlegesen az olaszok hatásáról lásd: Viga 1999: 75–79.

³⁴ Balassa 1989: 54.

³⁵ Az elnevezések egyértelműen jelzik az adott temetőrészek korát. A temető elnevezéseiről lásd Bartha 1992: 29–30.

³⁶ Csisztu–Danku–Kenderné–Rusz 2014: 13.

³⁷ Vö. Bartha 2005: 205–206.

*„Német nagyapáink állították,
magyar unokáink újították”*

*Az ősökre emlékeztető feszület a vencesellő Ótemetőben.
Saját felvétel, 2019.*

A temetői keresztek eleve a temető szakrális középpontjai, amelyeknél egyházi szertartásokat, parasztszert, panniochidát végeznek a hősi halottakért, ismeretlen helyen elhunytakért, s a gyászolók itt gyűjtják meg értük a gyertyákat.³⁸ Adott esetben ez a

---

³⁸ Lásd: Bartha 2005: 221.

kereszt a nemezetiségi hovatartozás kifejezésének egyik központi emlékezeti terét biztosítja. A betelepítésre, az ősökre a sírok eltűnésével, felszámolásával itt emlékeznek meg. Ez az alapvetően szakrális központi hely új funkciót is betölt a temetőn belül, hiszen ez előtt a gyertyagyújtással, a telepítés történeti legitimálása történhet meg egyéni és közösségi szinten is. A családi síroknál természetesen az egyéni továbbra is advalevő.

*Az Ótemető egyik, még rokonok által látogatott sírköve.
(Saját felvétel, 2019.)*

Az Ótemető egyéb, fennmaradt emlékkövein jellemzőbben nem a katolikusok kőkeresztjein elterjedt INRI rövidítés olvasható, hanem az IHS felirat, amely H betűjéből kereszt nő ki.

További jelként láthatunk szomorúfűz véseteket és Krisztus feje domborműveket. Ezen utóbbiak hasonlóan néznek ki, mint amelyeket a temetőblogoknál bemutatott temetőknél már láthatunk, holott a távolság igen nagy a példaként bemutatott települések között.

Egy még olvasható feliratos sírkő, az Ótemetőben. (Saját felvétel, 2019.)

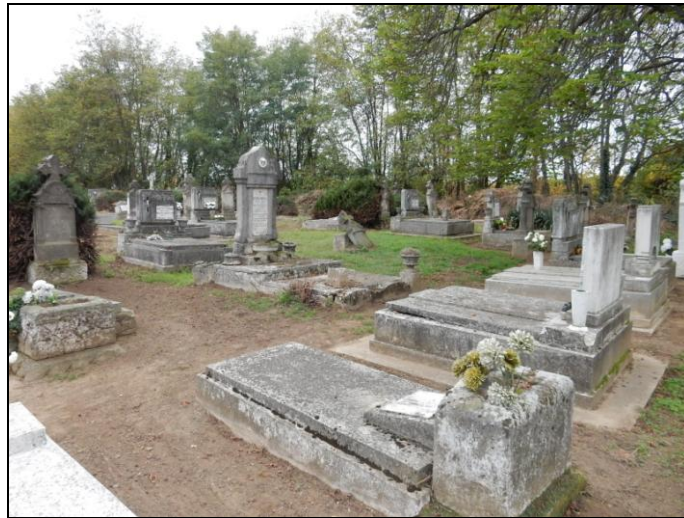
A régi temető sírkövei

A 19–20. században az egyszerű temetői kőkereszteket felváltották azok, amelyek lényegében tábla alakú sírkövek, csak felső részükből kereszt magasodik.³⁹ Ilyen formákkal találkozunk a régi temetőben. Ezeken az Ótemetőnél már ismertetett jelzésekhez hasonlókat találunk, illetve rózsaszál vagy rózsabokor jelenik meg meg a faragott köveken.

Másik jellegzetesség a régi temetőben a fotóval ellátott sírkövek gyakorisága. Ezeknél ugyanazokat a szabályszerűségeket fedezhetjük fel, mint amelyeket az ország számos sváb temetőjével kapcsolatban már többször lejegyeztek, és amelyek a temetőblogoknál is megje-

³⁹ Balassa 1989: 73–74.

lentek: a fotók egy-egy kor divatjáról, viseletéről, haj- és bajuszviseléséről is árulkodnak.

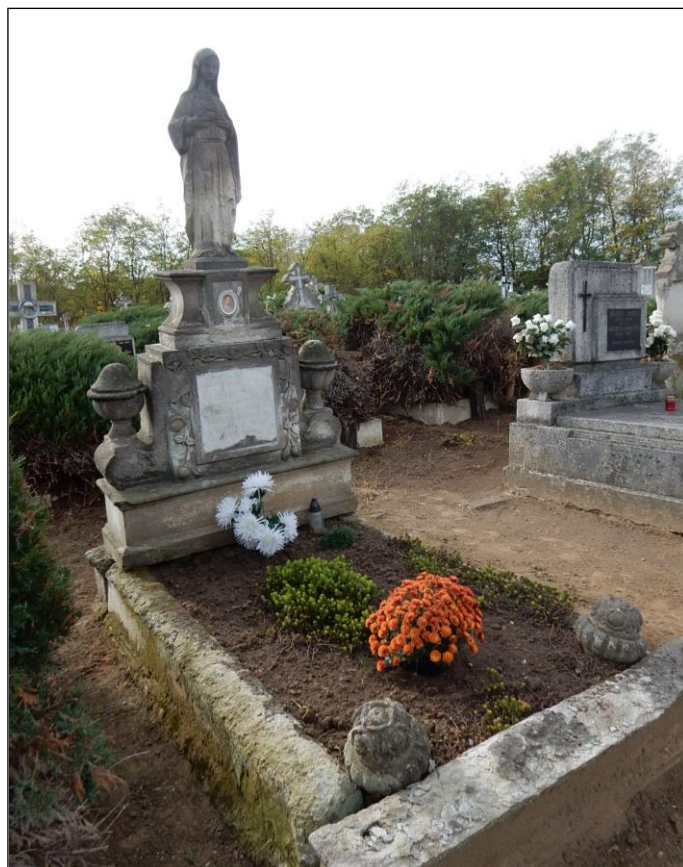

A vencsellői régi temető síremlékei. (Saját felvétel, 2019.)

A régi temető egyik kiemelendő darabja a szívet tartó Szűz Mária szobra. A német telepesek Mária tisztelete más területről is dokumentált, itt a templom dedikációját illetően, de ennél a kőszobornál is láthatjuk. Érdekessége nemcsak ez, hanem a besorolását tekintve egyike a háborúra emlékeztető köveknek. A sírjelen az alábbiakat olvashatjuk:

*Natkó Mibályné
Jager Borbála
élt 29 évet, megh. 1945
Sokat szenvedtél
az élet tengerén,
találj megnyugvást
Szűzanya szent szívében
édesanyád és kis
árvád*

Jager Borbála síremléke. (Saját felvétel, 2019.)

Emlékező sírkövek

A régi temető egy másik sajátosságára is felfigyelhetünk, mégpedig olyan emlékező sírkövekre, amelyek a második világháború után elhurcolt és idegenben elhunyt személyeknek állít emléket. A település német származású lakosságának majdnem minden családját érintette a malenkij robot.

Emlékőrző sírkövek. (Saját felvétel, 2019.)

1945. január 23-án a járás orosz parancsnoka elrendelte a német nevek összeírását minden közigazgatásilag hozzá tartozó településen. Amíg Gáván az előjáróság maga végezhette mindezt,

addig Vencsellőn orosz katonák ellenőrzése alatt zajlott az összeírás.⁴⁰

„A legtöbb embert, több mint négyszázat, Vencsellőről vitték el. Az itteni orosz főhadnagy január 26-án elrendelte, hogy a lakosság férfi tagjait 16-45 év között, a nőket 16-40 év között két órán belül írják össze.” [...] „Másnap aztán gyűlést doboltatott össze azzal, hogy az összeírt emberekre, mind hadimunkásokra a vencsellői templom felépítésénél lesz szükség. Az összegyűjt népet azonban katonák fogták körül, bezárták az iskolába, majd még ugyanazon a napon útnak indították a foglyokat Szerencs felé.”⁴¹

A háború áldozatainak való emlékéllítés Vencsellőn már az első világháborút követően megvalósult, ezzel együtt elindult a közösségi emlékezeti tér kialakítása:

„A háború áldozatainak emlékét nemcsak a szűk rokonság, hanem a faluközösség is ápolta. Vencsellőn 1924-ben bizottságot állítottak föl, hogy készítse elő a hősök emlékének méltó megörökítését.”⁴²

Az első világháborús emléktábla mellett a második világháború elesettjeinek is emléket állítottak. Ezek, a málenkij robotra elhurcoltaknak külön kialakított emelékpark ellenére sem veszítettek funkciójukból. Azok, akiknek nem állt módjukban az idegenben elhunyt családtagnak egyéni emléket állíttatni a családi sírkőre vésve, azok ennél a közösségi emlékhelynél gyűjtanak gyertyát elhunytjaikért.

---

⁴⁰ Fekete 2000: 171.

⁴¹ Konczné Nagy 1997: 313.

⁴² A V.448. 1924. április 28-i jkv.-re hivatkozik dr. Galambos 2000: 161.

Német feliratú szobrocskák a vencesellői temetőben. (Saját felvétel, 2019.)

Az emlékezők

A temető számos szállal kötődik a helyi kultúra egészéhez,⁴³ de adott esetben a nemzetiségi hovatartozás lenyomata is kiolvasható belőle. Az emlékezők tehát – egyéni és közösségi formában is – többféle teret használhatnak. A „megosztott emlékezet” és közös tapasztalat⁴⁴ emlékező csoportok, közösségek megalakulását generálja. Ez egyértelműen mutatja az emlékezet tér és a közösségi relációkat, amelynél

„... az emlékezet térbeli vonatkozása nemcsak azt jelenti, hogy a kollektív tudat kötődik valamilyen módon a térhez vagy megtalálja a reprezentációs lehetőségeit a fizikai valóságban, hanem maga is tereket alakít ki, térbeli valóságokat termel és ezen keresztül társadalmi csoportokat alakít ki.”⁴⁵

---

⁴³ Kunt 1980: 7.

⁴⁴ Jakab 2012: 27.

⁴⁵ Jakab 2012: 39.

A vencsellőiek esetében is kisközösségek létrehozásáról beszélhetünk, melyek az emlékezeti tér kialakításával és bejárásával kívánják örökül hagyni az utókornak német nemzetiségi létüket.

„Az örökségesítés egyik legfontosabb módszere, hogy a lehető legnagyobb intenzitással, tapasztalati úton ismerjék meg az újabb generációk valamely elképzelést, jelenséget és törvényszerűséget.”⁴⁶

Ezt több társas eseményen is láthatjuk, de az emlékezeti terek aktív használatára is érvényesíthetik az örökségesítést végzők.

A temető bejárása, a temető terének használata jelzi az ősök iránti tiszteletadás igényét. Fontos az Ótemető fennmaradt sírköveinek észlelése, a kollektív tudatban való fenntartása. A még fennálló kövek egyértelműen jelzik a kultúra és a tér találkozását, a kultúra térszervező erejét.⁴⁷ A kövek megőrzése pedig az örökségesítés szándékát. Legyen az a térben táplált jel, egy kiadvány vagy kötet, esetleg az online térben látható bemutató, rendre az örökségesítés konzerváló gyakorlatának részeit adják.

A temető, mint emlékezeti tér tehát folyamatosan változik, egyes jegyei fennmaradnak, mások új funkciót nyernek el, több esetben a közösségi megemlékezés lehetőségét biztosítva. A közösségi emlékezeti tér kialakításának és kialakulásának több módja lehet. A temetőblogoknál láhattuk, hogy egy adott temető fennmaradt sírkövei adhatják a nemzetiségi emlékezeti tér kialakulásának alapjait azáltal, hogy mintegy nyitott múzeumként működnek. Ennek tekintetében az örökség hely az identitásfenntartásban segít. Ez a forma valóban lehetővé teszi a történeti legitimitáció folytonosságának fenntartását, persze addig, ameddig a kiállított kövek állaga engedi, és ameddig az egyéni és a közösségi aktív térhasználat részét képezi a kialakított emlékezeti tér.

---

⁴⁶ Bihari Nagy 2019: 42.

⁴⁷ Erről lásd: Keményfi 2004: 179.

Irodalom

- APRÓ Erzsébet – TÓTH Ágnes (szerk.)
2010 *A magyarországi németek történetének levéltári forrásai. 1670–1950.* Budapest–München
- BALASSA Iván
1989 *A magyar falvak temetői.* Budapest: Corvina Kiadó
- BARTHA Elek
1992 *Vallásökológia. Szakrális ökoszisztémák szerveződése és működése a népi vallásosságban.* Debrecen: Ethnica
- 2005 Életmód, folklór és építészeti örökség; északkelet-magyarországi görög katolikus szakrális kisemlékek. In T. Bereczki Ibolya – Sári Zsolt: *A népi építészet, a lakáskultúra és az életmód változásai a 19–20. században. Tanulmányok a Dél-Dunántúlról és Észak-Magyarországról.* 205–224. Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum
- BIHARI NAGY Éva
2019 Örökség – vallás – néprajz – oktatás. In P. Szászfalvi Márta – Kavecsánszki Máté (szerk.): *Pietas et Scientia. Tanulmányok P. Szalay Emőke tiszteletére.* 37–44. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék – Tiszántúli Református Egyházkerület – MTA-DE Néprajzi Kutatócsoport
- DR. GALAMBOS Sándor
2000 Gáva és Vencsellő a világháborúk idején. In Dr. Nagy Ferenc (szerk.): *Gávavencsellő (tanulmányok Gávavencsellő történetéről).* 147–166. Gávavencsellő: Gávavencsellő Nagyközségi Önkormányzat
- DR. SZABOLCSI [József] – B. SZATMÁRI [Lajos] –
DR. JABLONKAY [István]
2001 *Adalékok Nagykovácsi múltjából.* Nagykovácsi: Nagykovácsi Önkormányzata
- FÉNYES Elek
1851 *Magyarország geographiai szótára.* II, IV. Pest
- FEKETE Zsolt
2000 A települések története az egyesülésig. In Dr. Nagy Ferenc (szerk.): *Gávavencsellő (tanulmányok Gávavencsellő történetéről).* 171–193. Gávavencsellő: Gávavencsellő Nagyközségi Önkormányzat

- GOTTFRIED Barna
 2000 Mozaikok Vencsellő történetéből. In Dr. Nagy Ferenc (szerk.): *Gávavencsellő (tanulmányok Gávavencsellő történetéről)*. 123–146. Gávavencsellő: Gávavencsellő Nagyközségi Önkormányzat
- HERMANN Ottó
 1889 Pusztá-Gyenda. *Budapesti Hírlap*. IX. 205. (vasárnap, július 28.) 1–2.
- JAKAB Albert Zsolt
 2012 *Emlékállítás és emlékezési gyakorlat. A kulturális emlékezet reprezentációi Kolozsváron*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet
- KÁLNAY László
 1900 Szabolcs vármegye népe. In Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye*. Budapest. <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0019/12-13.html> (Letöltés dátuma: 2019. 11. 11.)
- KEMÉNYFI Róbert
 1995 Pincés temetkezés Sajóvelezden. In Ujváry Zoltán (szerk.): *Tanulmányok és közlemények*. 403–412. Debrecen–Szolnok: Ethnica
 2003 *A kisebbségi tér változatai*. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ
 2004 *Földrajzi szemlélet a néprajztudományban. Etnikai és felekezeti terek, kontaktusának elemzési lehetőségei*. Debrecen: Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó
- KONCZNÉ NAGY Zsuzsanna
 1997 A polgári lakosság elhurcolása a dadai felső járásból 1945 januárjában. In Dr. Nagy Ferenc (szerk.): *Szabolcs Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv*. XII. 311–314. Nyíregyháza
- KUNT Ernő
 1980 *Temetők népművészete*. Zemplénagát: Corvina Kiadó
- NOVÁK László
 1995 Temetkezési helyek és építmények az Alföldön. In Cseri Miklós – Füzes Endre (szerk.): *Ház és ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve*. 10. 165–176. Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum
- PATTON, Andreas M.
 1995 *Heimathbuch von Bonyhádvarasd / Warasch (Teil I.)*. Bonyhádvarasd: Ortsgemeinschaft Warasch

TELENKÓ Bazil Mihály

- 2005 Táji adottság – temetkezési forma – építészeti örökség 1. Adatok az erdőbényei „pincés” temetkezés néprajzi vizsgálatához. In T. Bereczki Ibolya – Sári Zsolt: *A népi építészet, a lakáskultúra és az életmód változásai a 19-20. században. Tanulmányok a Dél-Dunántúlról és Észak-Magyarországról.* 225–232. Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum

VIGA Gyula

- 1997 Az erdőbényei kőipar néprajzi vonatkozásai. In Veres László – Viga Gyula (szerk.): *Herman Ottó Múzeum Évkönyve.* 35–36. 463–485. Miskolc: Hermann Ottó Múzeum
- 1999 A termelőtevékenység néhány nemzetiségi vonatkozása az Északi-Középhegység területén. In Viga Gyula: *Utak és találkozások. Tanulmányok a népi kapcsolatok köréből.* 75–79. Miskolc